

ἐπιστήμης σὲ τυπολατρεία, λεξιλογικὴ ἀνατομία τῶν κειμένων, ὑπερ-κριτικὴ καὶ γραμματικομανία. Ἡ Ὁλλανδικὴ Σχολὴ τοῦ Cobet (τοῦ Κοβήτου τῶν Κοντικῶν) μᾶς δίνει τὸν τύπο μιανῆς φιλολογικῆς ἔρευνας ποὺ ὅσο καὶ ἂν θεωρεῖται χρήσιμη γιὰ τὴν ἀποκατάσταση καὶ βαθύτερη κατανόηση τῶν κειμένων, ὅταν περιορίζεται μόνο στὸν τύπο καὶ μάλιστα φτάνει στὶς ὑπερβολές, ποὺ ἔφτασε, εἶναι τόσο ἄγονη ποὺ μπορεῖ νὰ σκοτώσῃ τὶς κλασικὲς σπουδές. Κι ἀληθινὰ ἡ ἀντί-δραση δὲν ἄργησέ νὰ γεννηθῇ καὶ σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὴν ἀνάγκη ἐνὸς συνθετικοῦ ἱστορισμοῦ ποὺ γίνεται αἰσθητὴ στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, ἔχομε πάλι μιὰ νέα ἀκμὴ τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης μὲ πλατεῖα ἰδανικά, ἔπως τὰ διατυπώνουν ὁ Wilamowitz Moellendorf, ὁ Zielinski, ὁ Wendland καὶ τόσοι ἄλλοι.

Ἄν στρέψωμε τὸ μάτι μας στὴν Ἑλλάδα θὰ δοῦμε τὰ πράγματα νὰ δικαιώνουν ὁλότελα τὴν ἀποψή μας.

Ἡ ἑλληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη δὲν ἔχει μόνο τὸ γενικώτερο ἰδανικὸ σκοπὸ ποὺ διαγράψαμε πάρα πάνω, μὰ καὶ ἰδιαίτερη ἐθνικὴ ἀπροστολή. Μελετώντας τὰ ἔργα τῶν προγόνων τους οἱ Ἕλληνες συνοδεύονται ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς ὑπερηφάνειας, ποὺ ἔργα ἐθνικὰ δικά τους τόσο πολύτιμα γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα εἶναι τὸ ὑποκείμενο γιὰ τὴν ἔρευνά τους, μὰ καὶ ἀπὸ τὸ συναίσθημα μιᾶς ἱερῆς ὑποχρέωσης στοὺς τιμημένους προγόνους καὶ ἀπὸ τὴ γλυκεία ἱκανοποίηση ποὺ φέρνει ἡ ἐκτέλεση ἐνὸς ὑψηλοῦ καθήκοντος. Μιὰν ἀγάπη ἀπέραντη πρέπει νὰ γεμίζῃ τὴν ψυχὴ τους καὶ νὰ τοὺς κινήσῃ ὅλα τὰ εὐγενικὰ ψυχόρμητα καὶ ὅλη τὴ διανοητικὴ δύναμη γιὰ νὰ εἰσδύσουν στὸ ἀρχαῖο πνεῦμα καὶ ναγκαλιάσουν τὴν ἀρχαία ψυχὴ καὶ ἔτσι μὲ τὶς μελέτες τους νὰ κάμουν ὅλο τὸ ἔθνος νὰ αἰσθανθῇ τὴν πνοὴ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως, ποὺ ἔφεραν ἐκείνους σὲ τόσον ὑψηλὸ βαθμὸ πολιτισμοῦ. Θαυμασμὸ ἀπειρο πρὸς τοὺς ἀρχαίους δὲ μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς δὲν αἰσθάνθηκαν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες φιλόλογοι, μὰ μπορούμε ἄραγε νὰ ποῦμε, πὼς ἔθεσαν σὲ τέτια ἱερὴ συγκίνηση τὴ ψυχὴ τους, ὅταν τοὺς μελετοῦσαν καὶ εἶχαν τέτιο πόθο γιὰ νὰ τοὺς κατανοήσουν ἀπ' ὅλες τὶς μεριές καὶ νὰ τοὺς ξαναζωντανέψουν, ὅσοι θὰ χρειαζόταν γιὰ ἓνα τέτιο ἔργο;

Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἡ ἀπάντηση δυστυχῶς εἶναι ἀρνητικὴ γιὰ τοὺς περισσότερους. Ἡ ἑλληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη ἔπεσε πρώτη αὐτὴ θῦμα τῆς μεγάλης πλάνης τοῦ Ἀττικισμοῦ, γιὰ νὰ γίνῃ καὶ αὐτὴ ἔπειτα θύτης τοῦ ἔθνους. Ἡ ἰδέα τοῦ ξαναγυρισμοῦ στὴν ἀρχαία δόξα μὲ τὴ μίμηση τῶν γλωσσικῶν τύπων αὐτοῦς εἶχε φορεῖς τῆς

καὶ κήρυκές της. Καὶ ἀπορρόφησε σὲ τέτοιον βαθμὸν ἢ πλάνην τῆς διανοιάς τους, πού τοὺς ἐκλείσει τὰ μάτια στάπειρα πλούτη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ψυχῆς καὶ τοὺς ἄφησε νὰ δοῦνε, καὶ πάλι ὄχι καλὰ, μόνο τὸν ξερὸ τύπο, τὸ γραμματικὸ κανόνα, τὸ δόκιμο καὶ ἀδόκιμο. Ἡ πλάνη κυριαρχεῖ στοὺς φιλόλογους τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνα.

Τοὺς κάνει νὰ ἐπιχειροῦν τὰ πιὸ μάταια ἔργα. Ἐνας Εὐγένιος Βούλγαρης μεταφράζει τὴν Αἰνειάδα σὲ στίχους Ὀμηρικούς. Γιὰ ποιόν; Γιὰ νὰ κερδίσῃ τί τὸ ἔθνος; Σχολιάζουν καὶ μεταφράζουν τοὺς ἀρχαίους; ποιητὲς σὲ γλῶσσα, πού ἔχει καὶ αὐτὴ ἀνάγκη ἀπὸ μετάφραση καὶ σχολία. Μιὰν ἀπέραντη θλιβερὴ ἀγὼνη προσπάθεια! Καὶ μέσα σ' αὐτοὺς ξεχωρίζει ἓνας καὶ μόνος. Ἐνας ἀνθρωπιστής, ὁ Κοραῆς. Καὶ γιατί; Γιατὶ μόνος αὐτὸς δὲν εἶναι τυφλωμένος ἀπὸ τὴν πλάνην τοῦ ξαναγυρισμοῦ στὴν ἀρχαία γλῶσσα. Γιατὶ μόνος αὐτὸς ἀναγνωρίζει ἂν καὶ ὄχι ὀλοτέλα τὸ παρόν. Μόνος αὐτὸς βλέπει μπροστά του τὴν ὑπαρξὴ σύγχρονου ἔθνους, ἔθνους νέου καὶ δὲν περιφρονεῖ τὰ ψυχικά του δεδομένα, τὴ γλῶσσα του, τὰ ἥθη του. Καὶ αὐτὸ ζητεῖ νὰ ὑψώσῃ χωρὶς νὰ τὸ περιφρονήσῃ ὅπως κατ' οὐσίαν ἔκαναν ἄλλοι οἱ ἄλλοι. Γι' αὐτὸ ἔχει μάτι καὶ γιὰ τίς ἀρετὲς καὶ γιὰ τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἔθνους καὶ ζητεῖ παίρνοντας ἠθικὰ πρότυπα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους νὰ τὸ ἐξευγενίσῃ, νὰ τὸ μορφώσῃ. Βέβαια στὸ δρόμο αὐτὸν ὁ Κοραῆς σταμάτησε στὴ μέση. Ἦταν ὑπερβολικὰ συμβιβαστικός. Δὲν ἀναγνώρισε τὸ παρόν παρὰ σὲ μικρὸ σχετικὰ βαθμὸν καὶ δὲ ζήτησε νὰ δημιουργήσῃ κυρίως ἀπάνω σ' αὐτό. Μὰ κι ἔτσι πού στάθηκε, μόνο καὶ μόνο γιὰ τὴ θέσῃ πού εἶχε ἀπέναντι στὸ παρόν, ξεχωρίζει σὺν ἄστρο λαμπρὸ πάνω ἀπ' ἄλλους τοὺς σύγχρονους καὶ τοὺς κατοπινοὺς φιλόλογους καὶ μένει ὡς τώρα ὁ μόνος "Ἕλληνας ἀνθρωπιστής καὶ κλασικιστής. Γιατὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸν τὸ κύμα τῆς πλάνης ὠγκωμένο ὀλοένα παρασέρνει τὴν ἐλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ τὴν πνίγει. Οὔτε στὸ ἐπίπεδο τοῦ Κοραῆ δὲ στάθηκαν οἱ κατοπινοὶ φιλόλογοι. Καὶ ἔτσι τριάντα σαράντα χρόνια μετὰ τὸν Κοραῆ φτάνομε στὸ πιὸ βαθύ σημεῖο τοῦ ξεπεσμοῦ τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης στὴν Ἑλλάδα, στὸν Κοντισμὸ, πού ἀντιπροσωπεύει ἐπιστημονικὰ τὴν ἄκρα συνέπεια τῆς πλάνης. Γιὰ τοὺς Κοντικούς δὲν ὑπάρχουν πιά ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς παρὰ μόνο οἱ λέξεις. Οὔτε κὰν ἡ σύνταξι. Ὁ δάσκαλός των ἐρμηνεύοντας τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς δὲ φρόντιζε οὔτε τὴ στοιχειωδέστερη μετάφραση νὰ κάνῃ. Τὸ νόημα δὲν ὑπάρχει. Ὅχι καλλιτέχνημα, ὄχι μνημεῖο πολιτισμοῦ, ὄχι δημιουργικὴ σύνθεσις θρη-

σκευτικῶν, ἠθικῶν, κοινωνικῶν, καλαισθητικῶν ἀντιλήψεων δὲν εἶναι πιά τὸ καλλιτέχνημα, μὰ μόνο πτώμα νεκρὸ ποῦ ἀπάνω του θὰ γίνῃ ἡ ἀνατομία στὰ λεξειδία γιὰ νὰ βρεθοῦν οἱ δόκιμοι καὶ ἀδόκιμοι τύποι, νὰ παρθοῦν ἀπὸ κεῖ οἱ κανόνες τοῦ πῶς λεκτέον καὶ πῶς γραπτέον, τὸ «κεῖται ἢ οὐ κεῖται» καὶ νὰ βριστοῦν ὡς ἀγράμματοι ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὸν Κοραῆ, ὡς τὸν Ἀσώπιο καὶ ὡς τὸ Βερναρδάκη, διότι «τοῖς βδελυροῖς καὶ ἀποτροπαίσις καὶ ἐσφαλμένοις καὶ πονηρῶς κεκομμένοις χρῶνται». Καὶ τότε εἶδεν ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος τὸ θέαμα νὰ γράφῃ ὁ δάσκαλος μιὰ συλλυπητήρια ἐπιστολὴ ἀπὸ δέκα γραμμὲς γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Cobet καὶ νὰ γράφῃ ἔπειτα ἕναν τόμο ἀπὸ 600 σελίδες γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τίς δέκα γραμμὲς ποῦ μέσα σ' αὐτὲς κατὰ τὴν ἴδια δική του μέθοδο τοῦ βρῆκαν οἱ ἀντίπαλοί του τόσα γλωσσικὰ σφάλματα ὅσες καὶ λέξεις καὶ προτάσεις. Καὶ τὸ κακὸ αὐτό, αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ἀποτελμάτωση καὶ πνευματικὴ ἀποκολοκύνθωση τοῦ ἔθνους, μεταδομένη ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του σ' ὅλη τὴ μορφωμένη τάξῃ, πῆρε τέτια ἔκταση, ποῦ κάθε ἀπολύτρωση ἀπὸ τὴν τέτια ἐπαφὴ πρὸς τὸν ἀρχαῖο κόσμο ἦταν ἡ μεγαλύτερη εὐεργεσία, ποῦ θὰ εἶχε νὰ προσφέρῃ κανεὶς στὸ ἔθνος του. Γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς πῶς ποτὲ ποτὲ δὲν ἀπομακρύνθηκε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο πολιτισμὸ, τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα καὶ τὴν ἀρχαία ψυχὴ τόσο πολὺ, ὅσο τὸν καιρὸ τῆς ἀκμῆς τοῦ Κοιτισμοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀπόσπαση ἀπὸ τὸ παρελθόν μας καὶ ἡ διάσπαση τῆς ἱστορικῆς συνέχειας τοῦ ἔθνους. Γιατὶ ἐκτὸς ποῦ ἡ ἀρχαιότητα ἦταν πτώμα νεκρὸ στὰ χέρια τῶν δασκάλων, σταματοῦσε κι ὅλας κατὰ τὴν ἀντιλήψῃ τους ἡ ἐθνικὴ ζωὴ περίπου στὸ Δημοσθένη. Ὅλα τὰ κατόπιν δὲν ἦταν ἑλληνικά, ἦταν βάρβαρα, χυδαῖα, «περιπτώματα πνευματικά» κατὰ τὴν αὐτούσια ἔκφραση τοῦ δασκάλου. Καὶ ἀνάλογα πρὸς τὸ παραστράτισμα τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης δὲν μποροῦσαν παρὰ νὰ εἶναι καὶ κείνων τὰ ἔργα, ποῦ ἤθελαν νὰ εἶναι κάπως περισσότερο ἀνθρωπιστὲς καὶ νὰ προσέχουν καὶ σὲ κάτι ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τίς λέξεις. Τέτιος ἦταν μὲ ὅλη τὴ μωρία του καὶ ὁ Μιστριώτης, ποῦ σὲ μιὰ μακρόχρονη ἐργασία μεταφράζοντας καὶ συμμαζεύοντας σχόλια ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους ἔβγαλε σὲ ἐκδόσεις ὅλους σχεδὸν τοὺς Ἕλληνες συγγραφεῖς. Διαβάστε τοὺς μακροὺς προλόγους τοῦ Μιστριώτη, ποῦ κάποτε τοὺς ἔβαλαν καὶ στὸ Ἀρσάκειο γιὰ μορφωτικὸ ἀνάγνωσμα συγκρίνοντάς τους μὲ τοὺς προλόγους τοῦ Κοραῆ. Ἦ καταπληχτικὴ διαφορά. Στὸν Κοραῆ ἡ ἀπλότητα, τὸ νηφάλιο πνεῦμα, ἡ θερμὴ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἀρχαίους μὰ καὶ γιὰ τὸ σημερινὸ ἑλληνικὸ

ἔθνος. Ἔργασία μέλισσας, ποῦ στοργικὰ μαζεύει τὸ μέλι καὶ στοργικὰ τὸ προσφέρει γιὰ τροφή στοὺς νέους τῆς Ἑλλάδας. Αὐτὴ τῆ νέα Ἑλλάδα ἔχει πάντα στὰ μάτια του, σ' αὐτὴ μιλάει. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ στὸ Μιστριώτη φούσκωμα καὶ τυμπανοκρουσία ἀπὸ λέξεις καὶ φράσεις κενές, νοήματα παιδιακίσια ἐξαγγελμένα μὲ τὰ πιὸ χτυπητὰ λόγια, ἀετοὶ καὶ κεραυνοὶ δολιχοδρομοῦντες «αἰθέριαι στοιβάδες» ἀερολογήματα πραγματικά καὶ ἀσυναρτησίες, ἀνόητος παραληρηματικὸς θαυμασμὸς μακριὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ ἀπὸ τὴ σημερινὴ καὶ ἀπὸ κάθε πραγματικότητα. Ξηρότητα καὶ στείρωση ψυχικὴ σκεπασμένη μὲ χρυσόχαρτα. Καὶ αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ φιλολογία κορυφώνεται ἔπειτα σ' ἕναν ἀγῶνα γλωσσικό, ποῦ ἀνάμεσα σὲ «προδοσίες» «βρούβλια» «κινδύνους τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος» θάφτεται τὸ ἔθνος. Καὶ τῆ στιγμῇ ποῦ οἱ Βούλγαροι μὲ μαχαίρι καὶ μὲ κανόνι, μὰ καὶ μὲ σχολεῖδ ἀληθινὸ κατέβαιναν ὀλοένα στὴν Ἄσπρη θάλασσα διώχνοντας τὸν Ἑλληνισμό καὶ διασπώντας τὴν ἐδαφικὴ του ἐνότητα, ἐμεῖς ἐδῶ σέρνοντας τὸν ὄχλο στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας ἀκονίζαμε τὰ γλωσσικὰ σπαθιά καὶ σφυρηλατούσαμε «τὰ τηλεβόλα τῆς γλώσσης» μὲ τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν ἐπάλξεων μαχόμενοι θὰ τοὺς διώχναμε. Αὐτὲς εἶναι οἱ ἐθνικὲς ὑπηρεσίες τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας καὶ τῆς καθαρευουσιάνικης ἰδεολογίας.

Ἄς ἐλπίσωμε πῶς θὰ εἶναι οἱ τελευταῖες.

Μὰ ἡ ἐλπίδα αὐτὴ, εἶναι φανερὸ πιά, δὲ στηρίζεται παρὰ μόνον στὴν πιθανότητα πῶς θὰ νικήσῃ ὁ δημοτικισμὸς.

Γιὰτὶ βέβαια ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσωπευτικοὺς αὐτοὺς τύπους ποῦ ἐξετάσαμε τοῦ Κοραῆ, τὸν Κόντο καὶ τὸ Μιστριώτη, ποῦ ἀποτελοῦν σὰν νὰ ποῦμε καὶ τὶς ἀκρότητες τῆς ἐλληνικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὴν καλὴ καὶ κακὴ τῆς ἀποψη, ὑπῆρξαν στὰ διάμεσα πλῆθος ἄλλοι μελετητὲς καὶ ἐρμηνευτὲς τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Μὰ ἐλληνικὴ φιλολογία ἀληθινὰ ἀνθρωπιστικὴ, ἐρμηνεία βαθειά, ἐσωτερικὴ, πολύμερη, κλασικισμὸς εὐεργετικὸς γιὰ τὸ ἔθνος δὲν ὑπῆρξε καὶ δὲν ὑπάρχει ἀκόμη. Ὅπου δὲν ἔχομε ξεφυλισμένα ὑπόλοιπα τοῦ Κοντισμοῦ ἔχομε μιὰ ξερὴ οὔτε καλαισθητικὴ, οὔτε ἀνθρωπιστικὴ οὔτε φιλοσοφημένη ἐρμηνεία τῶν συγγραφέων. Λεῖπει ἡ γενικὴ, ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀντίληψη. Καὶ λείπει ἀκόμη ἡ ἐπαφὴ πρὸς τὴ σημερινὴ ἐθνικὴ ψυχὴ. Αὐτὴ τῆ σημερινὴ ἐθνικὴ ψυχὴ, τὴν ἐρευνᾶ τῆς, τὴν ἀναγνώρισή τῆς σὲ ὄλα τῆς τὰ φανερῶματα καὶ τὴν ἐξύψωσή τῆς ἔχει θεμέλιό του καὶ σκοπὸ του ὁ δημοτικισμὸς. Καὶ μιὰ ἐθνικὴ ἐλληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη μόνον ἀπὸ τὸ δημοτικισμό θὰ βγῆ.

Ἀκόμη καθαρώτερα διαπιστώνεται αὐτὸ σ' ἓναν ἄλλο κύκλο πνευματικῆς ἐνέργειας, ποῦ μᾶς ἔδωκε κι ὅλας ἔργα, γιὰ νὰ κρίνωμε, στὸν κύκλο δηλ. τῆς δημιουργικῆς λογοτεχνίας.

Ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα γενικὰ ἔργο τους ἔχουν νὰ μᾶς ἀποκαλύψουν καὶ νὰ μᾶς κάνουν συνειδητὲς τὶς ἀξίες τοῦ περασμένου πολιτισμοῦ. Ὁ τρόπος ὅμως ποῦ τὶς ἀφομοιώνουμε καὶ τὶς μετουσιώνουμε σὲ σημερινὲς ἀξίες, φανερῶνεται πρὸ πάντων στοὺς διάφορους κλάδους τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας εἴτε τῆς φιλοσοφικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς εἴτε παραπάνω ἀπ' ὅλα τῆς καλλιτεχνικῆς. Στὴν καλλιτεχνικὴ σύνθεση μέσα χύνονται ὅλα τὰ μοτίβα. Καὶ ἡ ποιότητα ἐνὸς καλλιτεχνήματος, ἡ πρωτοτυπία του, ἡ ἀριότητά του στὴν ἔκφραση τῆς ριζικῆς ἰδέας ποῦ τὸ ἐμπνέει, ἡ ἄρμονία μεταξὺ ἰδέας καὶ ἐκφραστικῶν μέσων, ἡ ἀντιστοιχία πρὸς ὠρισμένες ψυχικὲς ὁρμές εἴτε τοῦ καλλιτέχνη εἴτε τοῦ λαοῦ, ποῦ θὰ τὸ ἀποκλάυση καὶ ἐπομένως τὸ ποσὸ τῆς ψυχικῆς καὶ καλαισθητικῆς συγκίνησης, ποῦ προκαλεῖ ἡ ἀλήθεια καὶ εἰλικρίνειά του, ὅλα αὐτὰ ποῦ εἶναι τὰ κριτήρια τῆς ἀξίας του, εἶναι συνάμα καὶ τεκμήρια καὶ γιὰ τὴν προέλευση τῶν μοτίβων καὶ γιὰ τὸν τρόπο τῆς ψυχικῆς κατεργασίας τους, γιὰ τὸ βαθμὸ, ποῦ ἀφωμοιώθηκαν καὶ μετουσιώθηκαν στὴν ψυχὴ τοῦ καλλιτέχνη καὶ ἀντίστοιχα στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ, ποῦ τὰ αἰσθάνεται καὶ συγκινεῖται καὶ μορφώνεται καὶ ἐξυψώνεται ἀπὸ τὸ καλλιτέχνημα ἢ μένει ψυχρὸς μπροστὰ σ' αὐτό. Ἔτσι κάθε εἶδος καλλιτεχνικῆς δημιουργίας θὰ μπορούσε νὰ μᾶς χρησιμεύσει καὶ γιὰ κριτήριον τῆς ἐπιρροῆς, ποῦ εἶχε ἡ σχέση μας πρὸς τὸ παρελθόν μας τὸ ἀρχαῖο καὶ τὸ μεσαιωνικὸ στὸ σημαντικώτατο αὐτὸ κύκλο τῆς ψυχικῆς ἐνέργειας. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ λ. χ. θὰ μᾶς ἔδειχνε μὲ τὰ ἔργα της μὲ ποῖον τρόπο ἀντιληφθήκαμε ταρχαῖα μνημεῖα καὶ πῶς μᾶς ἔγιναν αὐτὰ σπέρματα νέας ἀρχιτεκτονικῆς δημιουργίας. Καὶ κεῖ θὰ βλέπαμε πῶς ἡ αὐτούσια μίμηση καὶ μεταφορά, φάνέρωμα κι αὐτὴ τοῦ νοσηροῦ ἱστορισμοῦ μας γέμισε τὴν Ἀθήνα ἀπὸ Προπύλαια καὶ κολῶνες καὶ ἀετώματα καὶ ἀνθέμια σ' ἓναν συμφυρμὸ χωρὶς ἄρμονία ἰδέας καὶ ἐκφραστικοῦ μέσου, χωρὶς καμιά πρωτοτυπία καὶ πρὸ πάντων χωρὶς καμιά ἀντιστοιχία πρὸς πραγματικὲς ψυχικὲς ἀνάγκες, ἐπομένως χωρὶς ἀλήθεια καὶ εἰλικρίνεια. Καὶ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ λοιπὸν ἔχομε ὀλοφάνερα μπροστὰ μας ταποτελέσματα ἐνὸς ἀρχιτεκτονικοῦ Ἀττικισμοῦ καὶ καθαρευουσιανισμοῦ, ποῦ ἔφερε ταραχὴ καὶ ἐπανάσταση στὴν ἀληθινὰ καλλιτεχνικὴ ψυχὴ ἐνὸς Περικλῆ Γιαννόπουλου λ. χ. καὶ γέννησε κι ἔδω μιά ροπή πρὸς τὸ παρόν, πρὸς τὴ

σύγχρονη ἑλληνικὴ ψυχὴ, ὅπως μορφώθηκε ἀφοῦ πέρασε μέσα ἀπὸ τὸ Βυζάντιο.

Καὶ μόνο τώρα ἀρχίζουν μὲ κάποιες προσπάθειες τὰ πρῶτα βήματα πρὸς τὴ γνήσια πρωτότυπη νεοελληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ. Τὸ ἴδιο θὰ εἶχαμε νὰ ποῦμε γιὰ τὴ μουσικὴ, τὸ ἴδιο γιὰ τὴν οἰκιακὴ διακόσμητικὴ καὶ βιοτεχνία, ποὺ σ' ὄλα αὐτὰ βλέπομε τὰ τελευταῖα τοῦτα χρόνια ἕνα σωτήριον ξύπνημα, μιὰν ἀναζήτησιν τοῦ σύγχρονου ἑλληνικοῦ μοτίβου, ὡς τώρα τόσο περιφρονημένου ἀπὸ τὴν ἀρχοντοχωριάτικη καθαρευουσιάνικη ψυχολογία τῆς μορφωμένης δῆθεν «ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως» καὶ ὅμως τόσο πολύτιμου, τόσο ἀνεκτίμητου γιὰ τὸν πολιτισμὸ μας.

Μὰ περισσότερο ἀπ' ὄλα αὐτὰ τὰ εἶδη τῆς καλλιτεχνικῆς ἐνέργειας μᾶς δίνει καθαρὴ τὴ διαφορὰ τῶν δυὸ εἰδῶν τοῦ ἱστορισμοῦ στὴν Ἑλλάδα ἢ λογοτεχνία. Γιατὶ αὐτὴ προηγήθηκε καὶ γιατί αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀνώτατη, τὴν πολυμερέστερη, τὴν πιὸ ἐσώψυχη δημιουργικὴ σύνθεσιν.

Σ' αὐτὴ φανερῶνεται πιὸ ἐκδηλα ἢ ἐθνικὴ συνείδησις, σ' αὐτὴ διατυπώνονται οὐσιαστικὰ καὶ παραστατικὰ καὶ μὲ τὴν πιὸ συνειδητὴ μορφὴ ὄχι μόνο οἱ παραδόσεις καὶ τὰ ἰδανικὰ τοῦ ἔθνους, μὰ καὶ οἱ πιὸ λεπτὲς καὶ ἀπόκρυφες συναισθηματικὲς ἀποχρώσεις. Σ' αὐτὴν ἀκόμη καὶ κάθε ἱστορικὴ ἀξία μπορεῖ αὐτούσια ἢ μετουσιωμένη νὰ παρουσιαστῇ καὶ νὰ μᾶς δώσῃ στὸ μέτρο τῆς δημιουργικότητος καὶ ἀπὸ τὴ μεριὰ τοῦ ποιητῆ, ποὺ πλαστοურγεῖ καὶ ἀπὸ τὴ μεριὰ τοῦ λαοῦ, ποὺ δέχεται, αἰσθάνεται καὶ συγκινεῖται.

Παρακολουθώντας τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία βλέπομε καθαρὰ τὰ δύο ρεύματα τοῦ δημιουργικοῦ καὶ τοῦ ἄγονου ἱστορισμοῦ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ πρωτοφανερώθηκεν ὁ Ἀττικισμὸς ὡς τὰ σήμερᾶ. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἕνα ἀναμάσσημα ἰδεῶν καὶ μοτίβων, ποὺ καταντάει στὴν πιὸ ἀνούσια κοινοτυπία, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ κάθε φορὰ ποὺ τὸ ρεῦμα τῆς σύγχρονης ζωῆς ξεχύνεται μέσα στὴ λογοτεχνία ἕνα οπαρτάρημα δημιουργικόν, μιὰ πνοὴ νέου καὶ πρωτόγονου, ποὺ καὶ μέσα στὴν ἀτέλειά του μᾶς μιλάει μὲ τὴ μεγαλύτερη ὑποβλητικότητα. Ἔτσι μέσα στὴν ἀπέραντη Σαχάρα τῆς μικρόλογης καὶ ἀνοστης καὶ ξεθωριασμένης φλυαρίας τῶν μιμητῶν τοῦ ἀρχαίου λόγου, σὰν ὄσση ξεχωρίζουν μόνο οἱ ἐποχές, ποὺ μιλάει ἢ λαϊκὴ ψυχὴ εἴτε μὲ τὸ στόμα ἐνὸς ὀνομασμένου λογοτέχνη εἴτε καὶ ἀνώνυμα δημιουργικὴ. Ἡ μεσαιωνικὴ ὕμνωδία, ἢ ἀκριτικὴ ἐποποιεῖα, ἢ Κρητικὴ ποίησις, τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, νὰ ἢ πρασινάδα καὶ ἢ ὄροσιὰ μέσα στὴν ἔρημο

και στην Ξηραίλα. Και τὸ ΙΘ' αἰῶνα τὰ δυὸ ρεύματα πηγαίνουν παράλληλα ὡς ἓνα σημεῖο.

Σοῦτσοι και Ραγκαβῆδες και πληθώρα ἄλλων λησμονημένων παιᾶ και πεθαμένων δλότελα λογοτεχνῶν με μιὰ προσπάθεια ὑπέρτατη και ἄξια καλύτερης τύχης ξεχύνουν κύματα και καταρράχτες στίχων με ἰδανικὸ τὴ λόγια παράδοση και ταρχαῖα καλούπια. Οἱ ποικιλώνυμοι διαγωνισμοὶ δραματοποιούν και ἐποποιούν ὅλη τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία. Πάρτετε για τύπο τῶν Ἀντωνιάδη, ποὺ ὁ κ. Χατζιδάκης δὲ δίστασε ἄλλοτε νὰ τὸν προβάλλη στὰ μάτια τῶν νεωτέρων και για ἔθνικὸ ποιητὴ. Πάρτετε και τὸν Ἀμπελά αν θέλετε, πάρτετε και τὸ Δ. Βερναρδάκη ἀκόμη.

Ἄλλοι ἄπ' αὐτοὺς ἔμειναν μόνο με τὰ ξερὰ στεφάνια τῶν διαγωνισμῶν, ἄλλοι ἐγνώρισαν και τὴ συγκίνηση τῆς λαϊκῆς ἐπιδοκιμασίας. Πῶς αἰσθάνθηκαν τὸν ἀρχαῖο και μεσαιωνικὸ κόσμο και πῶς τὸν καθρεφτίσανε στὰ ἔργα τους; Πῶς μίλησε στὴν ψυχὴ τους ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς μῦθος, ἡ τραγικὴ ἰδέα, τὸ ἡρωϊκὸ ἔργο τῆς μεγαλόπνοης ἱστορικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους ἀπὸ τὸ Μαραθῶνα και τὴ Σαλαμίνα, ὡς τὸν Κωνσταντῖνο και τὸν Ἡράκλειο, ὡς τὸ Βασίλειο τὸ Βουλγαροκτόνο, ὡς τὸν Κομνηνὸ και τὸν Παλαιολόγο; Πῶς μίλησε στὴν ψυχὴ τους ἡ σκλαβωμένη Ἑλλάδα και ἡ ἀντάρτισσα ἡρωϊκὴ Ἑλλάδα, ποὺ ἔσπασε τὰ δεσμὰ της σὲ μιὰ γιγάντια πάλη; Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά πῶς μετουσιώθηκαν τὰ ἴδια ποιητικὰ μοτίβα σ' ἓνα Σολωμό, σ' ἓνα Βαλαωρίτη, σ' ἓναν Παλαμᾶ;

Τι εἶναι ὁ Ὑμνος στὴν Ἐλευθερία μπροστὰ σὲ κάθε καθαρολόγημα, σὲ κάθε τυμπάνισμα στίχων τῆς «Τουρκομάχου Ἑλλάδας» λ. χ. τοῦ Σούτσου; Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πινδάρου εἶπε κάποιος μελετητῆς τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, δὲ μίλησε τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα πιδ μεγαλόστομα ἀπότι μίλησε στὸν «Ὑμνο» τοῦ Σολωμοῦ. Και τὴν ἀρχαῖαν Ἑλλάδα ποὺ αὐτὴν θέλουν οἱ καθαρευουσιάνοι και αὐτὴ τὴ θέλομε κι ἐμεῖς, πηγὴ ζωῆς, συγκίνησης και φρονηματισμοῦ και ἠθοπλαστίας, ποὺ τὴ βρίσκομε ξαναζωντανεμένη, μετουσιωμένη ἔτσι ποὺ νὰ μιλήση στὴ σημερινὴ μας ψυχὴ; Στους τρίμετρος ἰαμβικοὺς τῶν Ραγκαβῆδων, τῶν Ἀντωνιάδηδων, τῶν Ἀμπελάδων ἢ στὸν «Ὑμνο τῆς Ἀθηνᾶς» τοῦ Παλαμᾶ, ποὺ ἡ πρωτόγονη ἑλληνικὴ δημιουργία τόσο ξανάζησε μέσα του, ὥστε ἓνας κριτῆς με τὴν ὑψηλὴ φιλολογικὴ μόρφωση και αἰσθηση και με τὴ γνώση τοῦ ἀρχαίου κόσμου σὰν τὸν Ν. Πολίτη νὰ λέη. «Φαίνεται μᾶλλον ὡς τις παράφρασις ἀρχαίου ἀπολεσθέντος ἔργου και οὐχὶ ὡς σύγχρονον ποίημα» ἢ στὸν «Δεξιλεω» του μέσα

καὶ στήν «Ἠγησώ» του, ποὺ μᾶς ἀνάστησαν τὰ μάρμαρα τοῦ Κεραμεικοῦ;

Καὶ ποιὸς ἄλλος μᾶς ἔκαμε νὰ νοιώσωμε τῆς φυλῆς τὶς λαχτάρεις στὸ δύσκολο, τὸν πολύδοξο καὶ πολυκύμαντο ἱστορικό της δρόμο ἀπὸ τὸν ἴδιο τοῦ Παλαμᾶ στὸ «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου» καὶ στὴ «Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ». Ποιὸς καθαρευουσιάνος μᾶς ἔδωκε ποτὲ μιὰν ἐσώτερη ἀνάλυση ἀρχαίου δράματος, σὰν ἐκείνη τοῦ «Φιλοκτήτη» ποὺ μᾶς ἔδωκεν ὁ Ψυχάρης στήν «Ἀρρωστη Δούλα». Ὁ Δημοτικισμὸς μᾶς ἐζωντάνεψε τὸ παρελθὸν μέσα στὰ ἔργα τῆς λογοτεχνίας, ὁ δημοτικισμὸς μέσα στὰ Ἠλύσια τῆς τέχνης μᾶς ἀνάστησε τὶς ἀρχαῖες φυγές, ὄχι «εἰδῶλα καμώντων», μὰ κορμιὰ ζωντανὰ καὶ σπαρταριστά. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ἡ τέχνη, ἡ ἀνώτατη ἔκφραση τῆς φυλετικῆς συνείδησης πιστοποιεῖ μὲ τὴν πραγματικὴ της ἐξέλιξη στήν Ἑλλάδα τὸ γενικὸ νόμο ποὺ βρήκαμε στήν ἔρευνά μας, πὼς μόνο ὁ δημιουργικὸς ἱστορισμὸς, ποὺ ἀπαραίτητη βάση του εἶναι ἡ ἀναγνώριση τοῦ παρόντος, μᾶς ἐνώνει μὲ τὸ παρελθὸν καὶ μὲ τὴν ἱστορία μας, μὲ τὶς ἀξίες τοῦ παρελθόντος καὶ ἐπομένως τονώνει τὴν ἱστορικὴ συνείδηση στὸν ὑπέρτατο βαθμό.

Μὰ στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα καταλήγομε ἐξετάζοντας τέλος καὶ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία.

Ἡ παιδεία κάθε λαοῦ σκοπὸ ἔχει νὰ διαπλάσῃ τὴ νέα γενεὰ σύμφωνα μὲ ὠρισμένα ἰδανικά, ποὺ ἐπικρατοῦν στὴ συνείδηση τῶν ὠρίμων ἀνθρώπων. Ἡ παιδεία ἐπομένως καθρεφτίζει τὰ κοινωνικὰ ἰδεώδη καὶ εἶναι γι' αὐτὸ τὶς περισσότερες φορές δευτερόγονος συντελεστὴς στήν κοινωνικὴ ἐξέλιξη. Ἄν λοιπὸν μιὰ κοινωνία βρίσκεται σ' ἓνα στάδιο στείρου ἱστορισμοῦ καὶ ἡ παιδεία της θὰ φανερώσῃ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ σημάδια τῆς κατάστασης αὐτῆς, ὅπως τὴν περιγράψαμε παραπάνω. Προσκόλλησις ἀπόλυτη στὰ περασμένα, προσπάθεια γιὰ αὐτούσια μεταφορὰ καὶ μίμησή τους, τυπολατρεία, ἔλλειψη οὐσίας, ἀνελεύθερο πνεῦμα, πνευματικὴ στείρωση, ἠθικὸ ραγιαδισμό.

Ἄν ἡ κοινωνία βρίσκεται σ' ἐποχὴ ἀπόλυτου συγχρονισμοῦ καὶ ὀρθολογισμοῦ καὶ ἡ παιδεία της θὰ δείξῃ τὰ ἴδια σημάδια, ἀπόρριψη τῆς παράδοσης, ἐπανάσταση ἐναντία στὰ καθιερωμένα, ἐκτίμησις ἀπόλυτη τοῦ σύγχρονου, κατάρριψη κάθε τύπου, ἀπόλυτη ἐλευθερία στήν ἀτομικὴ ἐξέλιξη, ὑπερβολικὸ σεβασμὸ τοῦ ἀτομισμοῦ, ποὺ φτάνει ὡς τὰ σύνορα τῆς ἠθικῆς ἀναρχίας. Ἄν ἡ κοινωνία περνᾷ ἐποχὴ δημιουργικοῦ ἱστορισμοῦ, μὲ μιὰν ἐναρμόνισις τοῦ σύγχρονου μὲ τὰ περασμένα, ἓνα σεβασμὸ τῶν παραδομένων ἀξιών ὡς πρὸς τὴν οὐσία των καὶ τὰ

ζωντανά και ζωογόνα στοιχεία των και ἡ παιδεία παρουσιάζει τὰ γνωρίσματα τοῦ σωστοῦ κλασικισμοῦ, ἀναγνώριση τῆς πραγματικότη-
 τας, κατανόηση και ἐπίγνωση τῶν περασμένων ἀξιών με βάση τις ἀνάγκες τοῦ παρόντος, προσοχή στήν οὐσία, προσπάθεια γιά μετου-
 σίωση τῶν ἀξιών, εὐλικρίνεια, σεβασμὸ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας
 και καλλιέργεια τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας με ἑναρμονισμό πρὸς τὰ κοι-
 νωνικά χρέη. Και ἐδῶ βέβαια οἱ μορφές σπάνια παρουσιάζονται κα-
 θαρές. Τίς περισσότερες φορές ὑπάρχει ἀνακάτωμα τῶν στοιχείων,
 πάλη γιά τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, ποὺ γίνεται πολὺ
 ἐντονώτερη σὲ κρίσιμες και μεταβατικὲς ἐποχές, ὅμοιες μ' αὐτὴ ποὺ
 ἐπιζοῦμε σήμερα στήν Ἑλλάδα. Μὰ οἱ κυρίαρχες γραμμὲς εἶναι πάντα
 ἀρκετὰ καθαρὲς και ἡ ἱστορία τῆς παιδείας μᾶς πιστοποιεῖ τὸν παραλ-
 ληλισμὸ ἀνάμεσα στὰ κοινωνικά ιδεώδη και τὰ ἐκπαιδευτικά καθε-
 στῶτα. Ἔτσι και ἡ ἑλληνικὴ παιδεία μᾶς δείχνει ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ
 ξαναζῆ στὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνα, τὰ χαρακτηριστικὰ σημάδια τοῦ
 ἱστορισμοῦ, ποὺ ἐπικράτησε σ' ὅλη τὴ φυλὴ. Φυσικά τὸ δικὸ μας
 πρόβλημα, τὸ πρόβλημα τῆς σχέσης τῆς φυλῆς πρὸς τὸ παρελθόν της
 μᾶς παρουσιάζει τοὺς ὅρους τοῦ στήν ἀνώτερη πρὸ πάντων παιδεία,
 ἐκείνη ποὺ ἔχει σκοπὸ νὰ μορφώσῃ τὴν κυρίαρχη κοινωνικὴ τάξη
 και ποὺ γιά νὰ μιλήσωμε με τις σημερινὲς ἔννοιες περιλαμβάνει τὸ ἐλ-
 ληνικὸ σχολεῖο και τὸ Γυμνάσιο και τὸ Πανεπιστήμιο. Ἄν και σ' ἐμᾶς
 ὁ ὀλιγαρχισμὸς και ἡ καθυπόταξη και τῆς λαϊκῆς παιδείας στὶς ἀνάγ-
 κες τῆς κυρίαρχης τάξης συνεπῆρε και τὸ σχολεῖο τοῦ λαοῦ, τὸ κα-
 λούμενο δημοτικὸ με τὸ ρεῦμα τοῦ ἱστορισμοῦ, ποὺ κυριάρχησε στήν
 ἀνώτερη παιδεία και τὸ ἐκμηδένισε δλότελα.

Ἡ παιδεία μας λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν φημισμένων Σχολῶν
 τοῦ δούλου ἑλληνισμοῦ ἕως σήμερα ἔχει ὅλα τὰ γνωρίσματα ἑνὸς
 στεῖρου ἱστορισμοῦ. Τὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδανικά ἑνὸς Κοραΐ μὴ μόνο
 βρῆκαν ἀπήχηση στὸν καιρὸ του γιά νὰ ὑποχωρήσουν ἀργότερα δλό-
 τελα στὸν ψευτοκλασικισμό, στή λατρεία τοῦ τύπου. Ἡ παιδεία μας
 ἔγινε τὸ κυριώτερο ὄργανο και τὸ οἰκτρότερο θῦμα τῆς πλάνης τοῦ
 ξαναγυρισμοῦ στήν ἀρχαία γλῶσσα με τὴ μίμηση τοῦ τυπικοῦ τῆς
 ἀρχαίας γλώσσας. Οἱ ἀρχαῖστὲς στὸ σχολεῖο στηρίζουν τις ἐλπίδες
 των, ἀπ' αὐτὸ περίμεναν νὰ βγοῦν οἱ ἄνθρωποι, ποὺ θάγραφαν σὰν
 τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Πλάτωνα, τὸ Θουκυδίδη και ποὺ φυσικά κατὰ
 τὴ ριζικὴ τους πλάνη θάχαν τὴν ἀξία κεινῶν.

Τὸ σχολεῖο θὰ μᾶς ἔφερνε και τὴν ἀρχαία χλαμύδα πίσω, θὰ μᾶς
 ἔφερνε και τὸ Φειδία, θὰ μᾶς ἔφερνε και τὸν Ἴκτινο. Και ἔτσι ἐπὶ

ἓναν αἰῶνα τὸ ἐλληνικὸ μυαλὸ συντρίφτηκε πάνω στὴν ἀγὼνὴ προσπάθεια, ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ μὲ ὅλες τὶς δημιουργικὰς πηγὰς στειρεμένες, μὲ τὴν ἠθικὴν ὁρμὴν κολοβωμένη καὶ παραστρατημένη κυνηγοῦσε ἓνα ἡσκιον ἀπιαστο γιὰ νὰ μείνῃ στὸ τέλος μὲ κουρέλια τύπων ἀρχαίων στὸ κεφάλι, μὲ φουσκωμένα μυαλὰ καὶ μὲ κενότητα ἠθικὴν.

Οἱ μέλλοντες Ξενοφῶντες καὶ Πλάτωνες βγαίνοντας ἀπὸ τὸ σχολεῖο ὑστερὰ ἀπὸ ἔντεκα χρόνια δὲν ἤξεραν νὰ γράψουν μιὰ σελίδα χωρὶς ἀσυνταξίες καὶ ἀνορθογραφίες ὄχι στὴν ἀρχαία μὰ σὲ καμιὰ ἐλληνικὴ γλῶσσα. Καὶ πῶς νὰ γίνῃ ἀλλιῶς ἀφοῦ αὐτοὶ οἱ πρωτοδάσκαλοι, ποὺ ἔφαγαν ὅλη των τὴ ζωὴ καὶ ἀσπρισαν τὰ μαλλιά των ἀπάνω στὴ μελέτῃ τῶν ἀρχαίων κειμένων, κατηγοροῦσαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο ἀγράμματο καὶ ταπόδειχναν μὲ χιλιάδες σελίδες καὶ ἔστελνε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, ὁ Κόντος τὸ Βερναρδάκη καὶ τὸ Φίλιππο Ἰωάννου καὶ τὸν Ἀσώπιο καὶ τὸν Πανταζίδη, ὁ Βερναρδάκης τὸν Κόντο καὶ Χατζιδάκη, ὁ Μιστριώτης τὸν Πολίτη νὰ πᾶν σὲ γραμματοδιδάσκαλο γιὰ νὰ μάθουν τὰ στοιχεῖα τῆς ἐλληνικῆς; Τὶ ἄλλη μεγαλύτερη ὁμολογία χρειάζεται γιὰ νὰ πεισθῇ ἐλόκληρο τὸ ἔθνος, πῶς τὸ ἰδανικὸ τῆς γλωσσικῆς ἐπιστροφῆς εἶναι ἀπραγματοποίητο καὶ πῶς τὰ μυαλὰ ἑκατομμυρίων Ἑλληνοπαίδων θυσιάζονται στὸν πιὸ ἀνόσιο προκρουστισμὸ ποὺ ἐπικράτησε ποτὲ σὲ παιδεία λαοῦ;

Καὶ τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα τί γίνεται σ' ὄλα αὐτά; Ἐὸ πρωτόγονο ἀνθισμα τῆς ἀνθρωπότητος ποὺ μ' ἀνυπέβλητη ποιητικὴ χάρη ζωγραφίζεται στὸν Ὅμηρο μέσα, πότε τὸ αἰσθάνθησαν καὶ τὸ ἀπόλαυσαν τὰ ἐλληνόπουλα καὶ πότε ἀγγίξε τὴν ψυχὴ τους ἡ τραγικὴ συγκίνηση ἑνὸς Αἰσχύλειου ἢ Σοφοκλείου δράματος, πότε σπαρτάρησε μέσα τους μιὰ Πλατωνικὴ ἰδέα, πότε ἀγγίξε τὸ μυαλὸ τους δημιουργικὰ ἢ ὁμορφιά ἑνὸς Παρθενῶνα; Ποῦ ἀφῆσε ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ συνταχτικὸ καὶ ἡ θεματογραφία νὰ φωτίσῃ καὶ μιὰ κἂν ἰδέα καὶ μιὰ κἂν γραμμὴ καλλιτεχνικὴ τὴν παιδικὴν ψυχὴν; Πῶς νὰ στηθῇ μπροστά τους ἡ λεβέντικη κορμοστασιὰ τοῦ Ἀχιλλέα, ἡ παθητικὴ καὶ ἀνήσυχη ψυχὴ τοῦ Ὀδυσσεά, ἡ χάρη τῆς νοικοκυροπούλας Ναυσικᾶς, ἡ τιμημένη πίστη τῆς Πηνελόπης τῇ στιγμῇ, ποὺ οἱ 500 περίπου Ὀμηρικοὶ στίχοι, ποὺ διαβάζουν τὰ παιδιὰ σ' ὄλο τὸ Γυμνάσιο, ἀφοῦ περάσουν ἀπὸ τὸν ἀποτεφρωτήριον φούρνον τῆς γραμματικῆς καὶ συνταχτικῆς καὶ λεξιλογικῆς ἀνάλυσης χύνονται τὸ πολὺ πολὺ σὲ μιὰν ἀνούσια, ψυχρὴ, καθαρευουσιάνικη μετάφραση, ποὺ μόνον ὡς ἐμετικὸν μπορεῖ νὰ διάβαστῇ;

Καὶ ποὺ ἀφίνουν τὰ συνώνυμα, οἱ ἑτυμολογίες, τὸ δίγαμμα, τὰ

εἶδη τοῦ ὑποθετικοῦ λόγου, τὰ κριτικὰ σχόλια, τὰ « οὕτως ἔγραψε καὶ διωρθώσατο ὁ Ἐρουερδὴν » νὰ γλυκοχαράξη στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν ἢ ἔννοια τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ; Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει στὸ ἐλληνικὸ σχολειὸ μέσα, ὅπως δὲν ὑπάρχει στὴν ἐλληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη καὶ στὴν καθαρουμεσαιάνικη τέχνη. Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἡ συσχέτιση πρὸς τὸ ἀρχαῖο παρελθόν, ἢ ἀναζωογόνηση καὶ ὁ φρονηματισμὸς « διὰ τοῦ ὑψηλοῦ παραδείγματος τῶν προγόνων, ἢ ἀνύψωσις εἰς τὰς αἰθερίους στοιβάδας ἔνθα ἀετοὶ καὶ κεραυνοὶ δολιχοδρομοῦσι »; Ἀπὸ τὰ νεοελληνικὰ « τεμένη τῶν Μουσῶν » λείπουν ὅλες οἱ Μοῦσες. Ἡ γλαῦκα τῆς Ἀθηνᾶς ἔγινε κουκουβάγια.

Γιὰ τὸ μεσαιωνικὸ μας παρελθόν δὲ μιλοῦμε γιατί καθὼς εἶδαμε αὐτὸ γιὰ τοὺς Ἑλληνας Ἀττικιστὲς δὲν ὑπάρχει. Καὶ αὐτὴ ἡ κατάσταση τοῦ ψευτοκλασικισμοῦ, ποὺ βασιλεύει σ' ὅλη τὴν ἐλληνικὴ παιδεία μᾶς δίνει καὶ τὸ μέτρο γιὰ νὰ ἐκτιμήσωμε τὸ ἐπιχείρημα τῶν καθαρουμεσαιάνων, ὅτι ἡ καθαρύουσα πρέπει νὰ διατηρηθῇ γιατί μᾶς φέρνει εὐκολώτερα καὶ ταχύτερα στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἐπομένως στὸν ἀρχαῖο πολιτισμὸ.

Ἡ καθαρύουσα, δηλ. τὸ δημιούργημα τῆς πλάνης, ποὺ ἀφοῦ ξεδέψει τὸ παιδί τὰ καλύτερα χρόνια προσπαθώντας νὰ τὴ μάθῃ, ἀφοῦ ξεγλωσσίσει τὸν ἑαυτό του, στὰ ὕστερα ἀνακαλύπτει, ὅτι πρέπει νὰ μάθῃ πρῶτα τὴν ἀρχαία γιὰ νὰ κανονίξῃ τὸ τυπικὸ καὶ τὴ σύνταξιν τῆς καθαρύουσας σύμφωνα μ' αὐτὴ καὶ νὰ μὴ γράψῃ « ἀδόκιμα καὶ πονηρῶς κεκομμένα ». Ἡ καθαρύουσα, γύρισμα δηλαδὴ μέσα σ' ἓνα φαῦλο κύκλο. Ἡ καθαρύουσα, ποὺ δημιουργημένη ἀπὸ τὸν κλασικώτερο τύπο τοῦ ἀγονοῦ ιστορισμοῦ διαρκῶς τέτιον παράγει καὶ ἔσο καθαρώτερη προσπαθοῦμε νὰ τὴν κάνωμε τόσο βυθιζόμεστε βαθύτερα στὸ τέλμα καὶ ἀπομακρυνόμεστε ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Καὶ γι' αὐτὸ μόλις τὸ ζωογόνο φῶς τοῦ δημοτικισμοῦ φωτίσει τὸ ἐλληνικὸ σχολειὸ ἀλλάζει ὅλη ἡ θέσις τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Μὲ τὸ δημοτικισμὸ δὲν μπορεῖ νὰ συμβιβαστῇ ἀγονος ιστορισμὸς. Ἡ πλάνη τοῦ ξαναγυρισμοῦ στὸν ἀρχαῖο κόσμον μὲ τὴν αὐτούσια μεταφορὰ καὶ μίμηση εἴτε γλωσσικῶν εἴτε ἄλλων ἀξιῶν κόβεται ἀπὸ τὴ ρίζα. Ὁ δημοτικισμὸς εἶναι ἑναρμόνιση τοῦ παρόντος μὲ τὸ παρελθόν. Ἀναγνώριση τοῦ παρελθόντος διὰ μέσου τοῦ παρόντος, ἐπομένως ἀφομοίωση καὶ μετουσίωση κάθε ζωογονήσιμης ἀξίας. Καὶ πρῶτα πρῶτα ὁ δημοτικισμὸς ἀναγνωρίζει ὁλόκληρο τὸ παρελθόν μας, γιατί τὸ παρὸν εἶναι γέννημα ὁλόκληρης τῆς ιστορικῆς μας ἐξέλιξης καὶ ἀφοῦ ἀνα-

γνωρίζομε τὸ παρὸν δὲ μποροῦμε νὰ περιφρονήσωμε τίποτε ἀπὸ τὰ περασμένα. Δεύτερο ὁ δημοτικισμὸς στρέφεται πρὸς τὴν οὐσία, πρὸς τὴν ἰδέα, πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ καλοῦ, πρὸς τὶς ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀξίες καὶ ἀπὸ κεῖ ζητάει σπέρματα γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ παρόντος. Γιατὶ ὁ δημοτικισμὸς εἶναι δημιουργία, θέλει νὰ πλάσῃ τὸ παρὸν παίρνοντας ἀπὸ παντοῦ, ὅπου βρῖσκει ἀξία ἀναβιώσιμη. Τρίτο ὁ δημοτικισμὸς μορφώνει τὸ γλωσσικὸ ὄργανο, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ γίνῃ κάθε πνευματικὴ ἀφομοίωσις, μᾶς δίνει γλῶσσα δική μας, σύγχρονη, αἰσθητὴ, ζωντανή, ποὺ περιέχει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας, ὅσα μὲ φυσικὴ ἐξέλιξις ἔζησαν στὴν ψυχὴ καὶ στὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπομένως βγάζει ἀπὸ τὴ μέση τὸ ἀχρηστο διάμεσο, τὴν καθαρεύουσα. Ἀπὸ τῆς δημοτικῆς πηγαίνει τὸ παιδί στὴν ἀρχαία καὶ σὲ κάθε μορφή τῆς γλώσσας μας ἄμεσα, σταθερά, μὲ σίγουρη περπατησιά, χωρὶς παραστρατήματα, γιατί ἡ δημοτικὴ εἶναι ριζωμένη στὴν ψυχὴ του. Καὶ τέταρτο τέλος ὁ δημοτικισμὸς μᾶς δίνει ὅλες τὶς σύγχρονες ἀξίες ποὺ μέσα σ' αὐτὰς μὲ ὑποσυνείδητη καὶ ἐν μέρει μὲ συνειδητὴ ἐπιδίωσις (μὲ τὴ νεώτερη δημοτικὴ λογοτεχνία) ζῆ ὁ κόσμος ὁ ἀρχαῖος καὶ ἐπομένως μᾶς φέρνει μὲ τὰ συγγενῆ στοιχεῖα σὲ ἄμεση ἐπαφὴ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰγαθὰ τοῦ δημοτικισμοῦ μᾶς τὰδειξε χειροπιαστὰ τὸ σχολεῖο τοῦ Δελμούζου. Ἄν καὶ δὲν ἦταν Γυμνάσιο παρὰ μόνον ἀνώτερο Παρθεναγωγεῖο τριτάξιον, ἂν καὶ πῆρε τὰ παιδιά στρεβλωμένα ἀπὸ τὸ ἐξετάξιον δημοτικὸν σχολεῖον, ποὺ τόχει καθὼς εἶδαμε ἐκφυλισμένο ἢ καθυπόταξή του στὸ ψευτοκλασικὸ ἰδανικὸ τῆς ἀνώτερης τάξεως, ἂν καὶ λειτούργησε τρία χρόνια μόνον μᾶς ἔδωκε καὶ στὸν τύπον καὶ στὴν οὐσίαν ὅλα τὰ σημάδια ἑνὸς γόνιμου ἱστορισμοῦ, ἑνὸς γεροῦ κλασικισμοῦ. Τὸ πρόγραμμά του εἰκονίζει τὴ ριζικὴ ἰδέαν τοῦ δημοτικιστικοῦ ἱστορισμοῦ. Τὸν πρῶτον χρόνον νέος ἑλληνισμὸς, τὸ β' χρόνον μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς, τὸν γ' χρόνον ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς. Ὅλο τὸ παρελθόν, ὅλη ἡ φυλὴ. Τὸ παιδί μὲ μιὰ πολυμερῆ ἐπαφὴ πρὸς ὅλες τὶς ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ, μὲ μιὰ μελέτη λογοτεχνικῶν, γλυπτικῶν, ἀρχιτεκτονικῶν ζωγραφικῶν μνημείων ἀγκαλιάζει τὰ περασμένα τῆς φυλῆς του, αἰσθάνεται νὰ ζωντανεύῃ μέσα του ἡ Ἑλλάδα καὶ μαζί της κάθε μεγαλεῖο. Ὅταν ὁ Περικλῆς Γιαννόπουλος ῥώτησε τὰ παιδιά τοῦ Δελμούζου ποῖος Ἕλληνας ποιητὴς τοὺς ἀρέσει, ἀπάντησαν ὅλα μ' ἓνα στόμα ὁ «Ὅμηρος» καὶ ὁ «Σολωμὸς». Ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νεώτερη Ἑλλάδα. Τὶς εἶχαν γνωρίσει, τὶς εἶχαν αἰσθανθῆ καὶ τὶς δύο.

Ἀπὸ τὴν ἀναμορφωτικὴν ἐργασίαν ποὺ ἔγινε στὸ «Κρυφὸν σχολεῖον»

τοῦ Βόλου δὲν ἔχομε παρά λίγα μόνο κομμάτια ἀν καὶ τόσο χαρακτηριστικά. Ἀκόμα δὲν μᾶς ἔδωκεν ὁ δημιουργὸς του τὴν ολοκληρωτικὴν του εἰκόνα, ποὺ εἶμαι βέβαιος, πὼς ἅμα φανερωθῆ σ' ὄλο της τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος θὰ φωτίσῃ σὰν γλυκοχάραμα νέας ζωῆς τὴν ἑλληνικὴν παιδεία.

ζ'. **Ἐκκλησία καὶ Γλῶσσα.**—Ὡστε ὄχι μόνο ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα καὶ θεωρία μᾶς ἀπέδειξε, πὼς τὸ εἶδος τῆς ἐπιφανῆς μετὰ τὸ παρελθὸν ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα καὶ ἡ λόγια παράδοση εἶναι ἀσυμβίβαστο μετὰ τὴν ζωτικότητα τῆς φυλῆς καὶ μετὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ πολιτισμοῦ της, μὰ καὶ ἡ ἐξέλιξις σὲ τρεῖς ἀπὸ τοὺς πῶς σημαντικοὺς κύκλους τῆς πνευματικῆς ἐνέργειας ποὺ σχετίζονται ἄμεσα μετὰ τὴν ἐπίγνωσις καὶ ἐκμετάλλευσις τοῦ παρελθόντος, μᾶς πιστοποίησεν ὡς τώρα τὴν ἀλήθεια τὴν ἀκλόνητην ποὺ ἔχει γιὰ θεμέλιό του ὁ δημοτικισμὸς. Καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ σταματήσωμε ὡς ἐδῶ τὴν ἔρευνά μας, ἀφοῦ βρήκαμε καὶ ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴ συνείδησις, πὼς ὄχι κίνδυνος ἐθνικὸν μὰ σωτηρία ἐθνικὴ σημαίνει ἡ ἐπικράτησις τῆς δημοτικῆς γλώσσας. Μένει ἔτι νὰ ἐξετασθῆ κάποιος ἰσχυρισμὸς τῶν ὀπαδῶν τῆς καθαρεύουσας, ποὺ τρομάζει καὶ αὐτὸς τοὺς ἀπλοῖκούς, γραμματισμένους καὶ ἀγράμματους καὶ μετὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν, ποὺ τοῦ ἔγινε ὄχι λίγο ἔδραψεν ὡς τώρα τὸ ζήτημά μας.

Τῆ θρησκεία καὶ τὴν ἐκκλησία δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, ποὺ τὴν ἀνακαίτωνουν στὴν τελευταία τούτη περίοδο τοὺς γλωσσικοὺς ἀγῶνες. Καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ ΙΘ' αἰῶνα κατάρθωσαν νὰ παρασύρουν τὸν ἐθνομάρτυρα Γρηγόριο τὸν Ε' σ' ἐπίσημη κατάκρισις τοῦ Κοραῆ, γιὰ τὶς γλωσσικὰς του ἰδέας, ποὺ ἦταν ἄλλως τε καὶ τόσο ὑπερβολικὰ συμβιβαστικὰ καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἁθροῦ καὶ τοῦ ἐχθροῦ τῆς θρησκείας ἀπὸ τότε δόθηκε τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ζωντανῆς γλώσσας.

Τὰ τελευταία χρόνια τὸ ζήτημα ξαναγεννήθηκε ἀπὸ τὴν μετάφρασις τοῦ Εὐαγγελίου, ποὺ ἔκαμε ὁ Πάλλης, ἔφερε ταραχὰς ὀχλοκρατικὰς στὴν Ἀθήνα καὶ ἔρριξε τὴν κυβέρνησις τοῦ Θεοτόκη στὰ 1901. Ἀργότερα, ὅταν ἐπρόκειτο κατὰ τὸ 1911 νὰ ἐπιβληθῆ στὸ κράτος ἡ περιφρούρησις τῆς καθαρεύουσας μετὰ τὸ νέο σύνταγμα, ἀνακατώθηκεν ἐπίσημα τὸ Πατριαρχεῖο μετὰ τὴν ἐπιβολὴν μάλιστα Ἰωακείμ τοῦ Γ'. Καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐπιχειρήμα μετὰ διάφορες μορφὰς πότε ἀόριστα καὶ ἀσυνάρτητα καὶ ἀπλῶς γιὰ νὰ ἐξεγερθῆ ὁ λαός, ὅπως λ. χ. στὰ θεϊκὰ τοῦ Βόλου, πότε μετὰ κάποιαν ἀπόπειρα λογικοφάνειας καὶ πρακτικότητος, ὅπως λ. χ. σὲ διάφορα ἄρθρα καὶ μελέτες τοῦ κ. Σκιαῖ ξαναγυρίζει στὴν πολεμικὴν τῶν καθαρευουσιάνων.